

BOEKBESPREKINGEN

ARTAUDS ACTUALITEIT

Gene A. Plunka (Red.), *Antonin Artaud and the Modern Theater*, Associated University Presses, New York, London, Ontario, 1994, 285 pp., £ 32,50. (ISBN 0-8386-3550-4).

Antonin Artaud en het "théâtre de la cruauté" treden steeds weer op het voorplan van zodra gepoogd wordt wezen, complexiteit en hedendaagse relevantie van de historische avant-garde in drama en theater te vatten (vgl. ook het speciaal themanummer van Documenta 1992/1 over "Aspecten van Antonin Artaud"). Verdeeld blijven de meningen over realiseerbaarheid en receptiemogelijkheden van de ritualiteit, zoals die door Artaud beoogd werd, in de context van een versnipperde en "entzauberte" (Max Weber) moderniteit en een (al dan niet vermeende) post-moderniteit. Ook de verhouding tussen ritualiteit en revolte - beide begrippen lijken elkaar uit te sluiten - behoort tot de centrale vragen die in verband met Artauds theateropvattingen en hun evolutie telkens opnieuw dwingend worden.

De zestien bijdragen in het door Plunka uitgegeven boek werden hoofdzakelijk door onderzoekers uit de USA geschreven. Hoewel voor de meesten de Engelse vertalingen van Artauds geschriften het uitgangspunt vormen, wordt in vele opstellen tevens de oorspronkelijke Franse tekst geciteerd. Sommige auteurs stevenen regelrecht af op de wezenlijke problemen, andere weten ze al dan niet handig te omzeilen, zodat het schip soms wankelt en het geheel een wat ambivalente indruk wekt - haast onvermijdelijk bij zulk opzet. Een eerste deel bespreekt Artauds theateropvattingen in de samenhang van leven en ideologie, een tweede mikt op de confrontatie met uitgekozen moderne dramateksten en theaterproducties. Waar Artauds visie als een gesloten theorie, een optelsom van voorschriften of een technisch handboek misbruikt wordt, verliezen de bijdragen aan relevantie. Gelukkig treedt dit euvel (geen uitzondering in het Artaud-onderzoek) niet al te vaak op. De behandelde onderwerpen werden bovendien wel wat willekeurig gerangschikt, zodat het geheel voor de niet-Artaud-kenner soms verwarrend verschijnt (we wijzigen daarom de volgorde in deze bespreking).

De wetenschappelijke uitgever Plunka biedt in zijn openingsbijdrage vooreerst een geslaagde inleiding en synthese. Artauds belangrijkste fazes worden voorgesteld, waarbij de Westerse en de multiculturele context elkaar afwisselen. Voortdurend wordt aandacht besteed aan de theatersemiotische systemen en de beoogde inwerking op het (meestal virtuele) publiek. In het verlengde van de methodologie van Plunka's twee vorige publikaties ligt de nadruk op Artaud zelf als Shamaan,

gemotiveerd door een variatie op de bekende karakteristiek van de regisseur als "mâître de cérémonies sacrées". Artauds zelfscenering verschijnt nochtans eenzijdig als gevolg van compensatiebehoeften voor een sociale en fysieke inadaptatie: protest en mogelijke revolte worden al te eenvoudig tot een oorsprong van insufficiëntie herleid. Zo valt reeds bij het begin van de bijdrage een vonnis over Artaud: "a mediocre actor" (Erika Fischer-Lichte houdt er een andere mening op na in een eveneens in 1994 verschenen studie: "Artaud, exzellent auch als Schauspieler"; recensent karakteriseerde in 1992 Artaud: "Toen Artaud zijn theoretische manifesten schreef, kon hij als volledige homme de théâtre beschouwd worden"). Bij Plunka verschijnen Artauds depressies uitsluitend als psychosomatische stoornissen, los van elke context met betrekking tot een maatschappelijke revolte en haar (on)mogelijkheden. Van hieruit wordt de therapeutische kijk op het theater verklaard: een gnosticisme dat door middel van incantatorische ritualiteit naar kathartische zelfvernieuwing zou moeten leiden. Een volgende bijdrage over de wreedheid als kuur (geïnspireerd door Artauds "Le Théâtre et la Peste") beperkt zich niet tot de homeopathie van de wreedheid, maar gaat uitvoerig in op Paracelsus' opvattingen over de geneeskunde: Artaud als medicijnman?

De uitstekende bijdrage van William M.S. Baker ("From Ritual to Theater and Its Double") vindt voor Artauds "théâtre impossible" een veel steviger fundament in mythe en universele rituele gedragingen. Zo leveren aspecten van de sociale antropologie een model voor de mogelijke werking van de transformationele rituele kracht.

De multicultureel georiënteerde essays bieden hoofdzakelijk materiaal dat de alteriteit bij Artaud belicht. De bespreking van de invloed van het Balinese danstheater verschuift het accent nochtans snel naar een situerend commentaar bij de basisschriften voor dit Oosters toneel: De Ramayana en de Mahabharata. Als toemaatje krijgt de lezer een kijk(je) op de Oosterse encenering van twee rituelen: het Barong dansdrama en de Kecak-dans. Een andere bijdrage poogt Artauds receptie van het Balinees danstheater te toetsen aan hedendaagse enceneringen van het Koreaanse *kut*-theater, waagt dan plots met knipoogjes naar Charles Baudelaire en Paul Ricoeur de sprong naar Eugène Ionesco's absurd drama *Amédée ou Comment s'en débarrasser*. Kritischer georiënteerd is de boeiende blik van Luis O. Arata op Artauds Mexicaans avontuur, nadat *Le Théâtre et son Double* voltooid was. De heilige Schriften en rituelen van de Indiaanse Tarahumaras maakten Artaud tot eigen experimenteerobject om de dualiteit tussen geest en lichaam ritueel op te heffen als bevrijdende daad tegenover een dualistische Westerse cultuur. Nochtans berustte deze poging op een groot misverstand: het complexe Mesoamerikaans ethisch systeem werd door Artaud immers ervaren als projectie van de getormenteerde beleving van zijn individuele seksualiteit.

De confrontatie van de jonge Artaud met de Westerse cultuur belicht vooreerst de functie van het gruwelijk-komische en het groteske: komische deformaties maken vitale en anarchistische energie vrij. Nochtans verschijnt de doelrichting in dit essay toch wel al te vrijblijvend. Nauwkeuriger worden de essentiële verschuivingen onderzocht van Jacques Copeau over Charles Dullin en Gaston Baty tot Artauds herdefiniëring van de *mise-en-scène* als fysieke taal en de langzame evolutie naar een haast absolute afwijzing van de dramatische tekst.

Hoe vrijblijvend het kan zijn om Artauds invloed op latere teksten en ensceneringen te onderzoeken, illustreren ongewild enkele bijdragen die Artauds schriften als technisch handboek opvatten en de totale visie verwaarlozen. De verhouding tot Peter Weiss' *Marat/Sade* en diens vroeger surrealistisch getint werk beperkt zich tot een opsomming van reeds lang gekende deel-aspecten: het huidig onderzoek is aardig verder gevorderd! Boeiender verschijnt de confrontatie van Artauds idee over "théâtre comme double" en Witkiewicz's theorie van de "pure vorm" op een relevante achtergrond: Nietzsche, Strindberg, Jarry. Surrealistische elementen, sexualiteit en erotiek vormen de basis voor verwantschappen tussen Artaud (*Le Jet de Sang*) en Arrabal (*Communion solennelle* en *Ars amandi*). "Role reversals" kenmerken zowel Arrabal, Peter Shaffer en Sam Shepard. Andere aspecten verruimen de blik naar teksten van Antonio Buero-Vallejo, de belangrijkste Spaanse drama-auteur uit het post-Lorca-tijdperk. Sartres beroemd-berucht commentaar bij Genets *Les Bonnes* vormt het uitgangspunt voor de confrontatie met Artauds hypothetische *Verovering van Mexico*.

De uitvoerbaarheid van Artauds visie en de concretisering van de beoogde receptiepsychologische werking zijn essentieel afhankelijk van de hypothetische sociale groep of gemeenschap waarin de theaterontmoeting tussen enscenering en publiek functioneert. Als toetssteen blijkt het aangewezen om vanuit deze gezichtshoek verschillende uitingen van het environmental theater uit de jaren 1960 en 1970 te onderzoeken. Overtuigend verschijnt in dit verband de bijdrage van Robert Baker-White over "Artaud's Legacy in the Collectivist Avant-Garde". Uit de confrontatie van Jacques Derrida met Iris Marion Young ontspringt een stevige basis voor essentiële vraagstellingen die belicht worden aan de hand van producties van Jerzy Grotovski, Joseph Chaikins' Open Theatre (en Jean-Claude van Itallie) en Richard Schechners The Performance Group.

In zijn geheel biedt Plunka's verzamelwerk een niet te verwaarlozen bijdrage voor het Artaud-onderzoek ook al nopen sommige bijdragen tot controversie. Maar wellicht bevestigen zulke kritische bedenkingen meteen ook de controversiële actualiteit van een "maître de cérémonies sacrées" in de uithollende nuchterheid van een postindustrieel informatica- en simulatietijdperk.

Luc LAMBERECHTS